

PROBLEMATIKA SYNONYMIE PŘI PŘEKLADU PRÁVNÍ TERMINOLOGIE Z ČEŠTINY DO UKRAJINŠTINY*

V příspěvku se budeme věnovat problémům při výběru odpovídajícího ekvivalentu ze synonymické řady při překladu českých právních termínů do ukrajinského jazyka. Veškerý analyzovaný materiál a uváděné příklady byly získány při sestavování dosud nepublikovaného česko-ukrajinského právního slovníku, který je první svého druhu jak v historii české, tak i ukrajinské lexikografie. Podle předpokladů by slovník měl mít rozsah 370–400 stran a měl by obsahovat přibližně 18 000 heslových slov. Na slovníku pracují autorky, doc. Halyna Mychajlivna Myronova, CSc., a Oxana Gazdošová, již dva roky a v současné době je dokončena základní etapa výběru ukrajinských ekvivalentů k českým heslovým slovům.

Mezi nejčastější potíže, se kterými se autoři při sestavování slovníku setkali, patřila synonymie.

Synonymie je jedním z nejvýznamnějších ukazatelů bohatosti slovní zásoby jazyka a v publicistickém či uměleckém stylu patří mezi nejdůležitější stylistické prostředky. V terminologii však synonymie zaujímá roli spíše okrajovou, většinou bývá považována za negativní a nežádoucí jev. Některá synonyma se ale natolik stala součástí konkrétních terminologických systémů, že odstranění jednoho ze synonym by znamenalo ignorování zákonitostí, které jsou podstatné při formování odborných názvů.¹

Část jazykovědců dokonce považuje synonymické termíny za velmi užitečné. Například podle ukrajinského lingvisty Pilec'kého jsou synonyma v podobě domácích ekvivalentů cizích termínů nezbytná při výuce ve školách.²

Synonymie a variabilita jsou pro terminologii charakteristické především v raných stádiích tvorby terminologických systémů. V průběhu vývoje se udržují a používají nejvýstižnější termíny. Na rozdíl od češtiny, kde je odborné názvosloví většiny vědeckých oborů ustálené, probíhá v ukrajinštině vývoj a konsolidace některých terminologických soustav i nadále. Počet synonym v ukrajinské terminologii, jak uvádí H. Nakonečna, roste také v souvislosti se znovuobjevováním starších termínů, s výpůjčkami z jiných jazyků a rovněž s tvořením nových názvů.³

Synonyma se tradičně dělí na lexikální, slovtvorná a pravopisná. V odborné terminologii se nejvíce vyskytují synonyma lexikální, mezi nimiž převažují tzv. dublety, což jsou domácí a cizojazyčné termíny, jež se používají paralelně, jsou to např. č. *adopce / osvojení* – u. *адопція / усиновлення*, č. *konstituce / ústava* – u. *конституція / Основний Закон держави*, č. *osoba bez státní příslušnosti* – u. *анатрид / особа без громадянства*. Tato synonyma označují někteří jazykovědci také jako absolutní.

Synonymní termíny jsou sice považovány některými lingvisty spíše za přítěž, odborníkům však nečiní potíže je v textu správně identifikovat. U překladatelů je tomu jinak, synonymie v odborném názvosloví jim totiž značně ztěžuje práci, jak se vyjádřila i ukrajinská lingvistka F. A. Citkina.⁴ Vybrat ze synonymické řady odpovídající ekvivalent je pro překladatele jednou z nejčastějších nesnází, a to nejen při překladu odborného textu. Také my jsme se s tímto problémem při sestavování již zmiňovaného česko-ukrajinského právního slovníku setkali. Obtíže spočívaly především v tom, že k českému termínu uvádí všeobecný překladový slovník často několik ukrajinských synonymních ekvivalentů, ale v právním

* Příspěvek vznikl za podpory grantu GA ČR č. 405/04/1179 *Praslovanština a rané etapy slovanských jazyků ve vztahu k sousedním etnikům v evropském areálu*.

jazyce se používají pouze některé z nich. V jiných případech mohou slova, která jsou v běžném jazyce obecně považována za synonyma, označovat v oblasti práva zcela odlišné pojmy. Proto jsme byli nuceni analyzovat termíny nejen z jazykového, ale i z právního hlediska.

Dříve než přejdeme ke konkrétním příkladům, bych chtěla zdůraznit, že k materiálu jsme přistupovali především jako jazykovědci, proto vysvětlujeme často i termíny právníkům zcela srozumitelné, někdy uvádíme dokonce i slova, která na první pohled znějí jako právní termíny, ale v právních textech se nevyskytují.

1. dohoda – smlouva – úmluva

Podle všeobecného slovníku se zmíněná synonymická řada překládá do ukrajinštiny následujícím způsobem:

- č. *dohoda* – u. *умова, домовленість, договореність*;
- č. *smlouva* – u. *договір, контракт*;
- č. *úmluva* – u. *угода, договір, умова, домовленість*.

V českých právních textech se setkáváme nejčastěji s termínem *smlouva*, v ukrajinštině s termíny *договір, угода, контракт*. Volba daného výrazu záleží na kontextu.

český termín	ukrajinský termín
<i>celní dohoda</i>	<i>Митна конвенція</i>
<i>dohoda o pracovní činnosti</i>	<i>трудоий договір на виконання певної роботи</i>
<i>dohoda o provedení práce</i>	<i>трудоий договір на виконання певної роботи, яка триває максимально 100 годин протягом року</i>
<i>dohoda o rozvázání pracovního poměru</i>	<i>угода про розірвання трудового договору</i>
<i>kupní smlouva</i>	<i>договір купівлі-продажу</i>
<i>mezinárodní smlouva</i>	<i>міжнародний договір, міжнародна угода</i>
<i>obchodní smlouva</i>	<i>торговельна угода, торговельний контракт</i>
<i>pracovní smlouva</i>	<i>трудоий договір</i>
<i>smlouva o budoucí smlouvě</i>	<i>попередній договір</i>
<i>Úmluva o právech dítěte</i>	<i>Конвенція про права дитини</i>

2. dozor – dohled

V česko-ukrajinském všeobecném slovníku jsou oba termíny přeloženy slovy *нагляд, догляд*. V české právní terminologii se uvedené termíny vyskytují především ve slovních spojeních *věznice s dohledem* a *věznice s dozorem*. Abychom správně přeložili terminologická spojení, je nezbytné napřed porovnat typy věznic v České republice a na Ukrajině. V České republice totiž existují čtyři druhy věznic (*věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou*), zatímco na Ukrajině jen tři typy (*виправні колонії мінімального, середнього, максимального рівня безпеки*). Ale v souvislosti s tím, že první druh se v ukrajinském právním systému dělí na dva podtypy, jsme dané termíny přeložili následovně:

český termín	ukrajinský termín
<i>věznice s dohledem</i>	<i>виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання</i>
<i>věznice s dozorem</i>	<i>виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання</i>
<i>věznice s ostrahou</i>	<i>виправні колонії середнього рівня безпеки</i>
<i>věznice se zvýšenou ostrahou</i>	<i>виправні колонії максимального рівня безпеки</i>

3. *mzda – plat – výdělek*

V Právnickém slovníku D. Hendrycha a kol. je termín *mzda* definován jako odměna za práci, která je poskytována zaměstnanci zaměstnavatele, „který není rozpočtovou ani příspěvkovou organizací“⁵.

Termín *plat* se týká zaměstnanců zaměstnavatele, který naopak je „rozpočtovou nebo příspěvkovou organizací, orgánem nebo organizací, které jsou financovány jako rozpočtové, okresním nebo obvodním úřadem nebo obcí“⁶.

V ukrajinštině existuje pro oba termíny pouze jeden ekvivalent – *заробітна плата*.

Českému termínu *výdělek* odpovídá ukrajinský lexém *заробіток*. V ukrajinském jazyce se můžeme setkat i se slovy *зарплата*, *зарплатня*, které ale nemají terminologický význam a patří do běžné slovní zásoby. V tabulce je uvedeno několik terminologických spojení.

český termín	ukrajinský termín
<i>čistá mzda</i>	<i>нарахована заробітна плата</i>
<i>hrubá mzda</i>	<i>заробітна плата без відрахувань</i>
<i>minimální mzda</i>	<i>мінімальний розмір заробітної плати</i>
<i>průměrný výdělek</i>	<i>середній заробіток</i>

4. *náhrada – odškodnění – kompenzace*

V českých zákonech je nejfrekventovanějším z této trojice termín *náhrada*, výrazy *odškodnění* a *kompenzace* se vyskytují méně často.⁷ V česko-ukrajinském překladovém slovníku jsou k termínu *náhrada* uvedeny tyto ekvivalenty: *відшкодування*, *винагорода*, *винагородження*, *компенсація*. Ale v ukrajinském právu se používají pouze termíny *відшкодування* a *компенсація*, přičemž s výrazem *компенсація* se setkáváme řidčeji, což dokládají i příklady:

český termín	ukrajinský termín
<i>náhrada škody</i>	<i>відшкодування збитків, відшкодування шкоди</i>
<i>peněžní náhrada</i>	<i>грошова компенсація</i>
<i>jednorázové odškodnění</i>	<i>одноразова компенсація, одноразове відшкодування</i>

5. *plná moc*

V ukrajinském právu existují dva ekvivalenty českého termínu *plná moc*, a sice *довіреність* a *доручення*. Zpočátku jsme se domnívali, že se jedná o synonyma, stejně jako v běžném odborném jazyce. Po rozboru definic obou termínů jsme však zjistili, že označují poněkud odlišné pojmy. V Občanském zákoníku Ukrajiny je první termín *довіреність* definován jako „písemný dokument, který vydává jedna osoba druhé za účelem zastupování před třetími osobami“⁸, zatímco *доручення* je dokument, v němž se jedna strana (zplnomocněnec) zavazuje učinit jménem druhé strany (zmocnitele) určité právní úkony⁹.

Přestože se ukrajinské termíny do určité míry liší významem, osoby, které vydávají nebo přijímají *plnou moc* (*довіреність* nebo *доручення*), se nazývají v obou případech stejně – *довіритель* (*zmocnitel*) a *повірений* (*zmocněnec*).

Český termín sice úplně nevystihuje jemný rozdíl mezi českým a ukrajinským, ale ten vyplyne z textu konkrétního dokumentu, kde bývají vyjmenovány jednotlivé právní úkony, k nimž je zmocněnec oprávněn.

Chtěli bychom uvést ještě jedno terminologické spojení, které by mohlo při překladu působit potíže, jedná se o termín *substituční plná moc*, kterému odpovídá ukrajinský ekvivalent *передоручення*.

Předchozí výčet byl jen stručnou ukázkou problematiky synonymie při překladu odborné terminologie. V závěru bych chtěla ještě poukázat na skutečnost, že synonymie nejen v právní, ale i v obecné terminologii, je podmíněna lingvistickými i extralingvistickými faktory, mezi které autoři knihy *Українське термінознавство* řadí: 1. neustálý vývoj vědních oborů, s čímž souvisí také vznik nových pojmů a snaha co nejpřesněji je pojmenovat, 2. nejednotnost některých terminologických soustav, 3. výskyt zastaralých názvů, které se používají souběžně s novými termíny, 4. paralelní používání cizojazyčného a domácího termínu.¹⁰

Při překladu terminologie a odborných textů je třeba problémy se synonymními termíny konzultovat se specialisty daného oboru, již nejpřesněji vysvětlí význam termínů a poradí, který termín ze synonymické řady je v praxi nejfrekventovanější a tudíž nejvhodnější. Sestavování překladového terminologického slovníku by bez spolupráce s odborníky nebylo vůbec představitelné.

Použitá literatura

НАКОНЕЧНА, Г.: *Термінологічне словникарство сьогодні*, In: Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність. Матеріали засідань мовознавчої комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-97 р. Львів 1997.

ПАНЬКО, Т. І., КОЧАН, І. М., МАЦЮК, Г. П.: *Українське термінознавство*, Світ, Львів 1994.

ПЛЕЦЬКИЙ, В.: *Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства*, In: Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність. Матеріали засідань мовознавчої комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-97 р. Львів 1997.

Цивільний кодекс України, Ксилон, Харків 2004.

ЦИТКИНА, Ф. А.: *Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения)*, Львов 1988.

Чесько-український словник у двох томах. Наукова думка, Київ, 1989.

HENDRYCH, D. A KOL.: *Právnícký slovník*, C. H. Beck, Praha 2001.

MADAR Z. A KOL.: *Slovník českého práva*, Linde, Praha, 1995.

Resumé

Der Beitrag ist den Schwierigkeiten bei der Wahl eines entsprechenden Äquivalents aus einer synonymischen Reihe bei der Übersetzung von tschechischen juristischen Termini ins Ukrainische gewidmet. Das analysierte Material und alle angeführten Beispiele wurden bei der Ausarbeitung des bisher noch nicht publizierten tschechisch-ukrainischen juristischen Wörterbuches gewonnen.

¹ Slov. ПАНЬКО, Т. І., КОЧАН, І. М., МАЦЮК, Г. П.: *Українське термінознавство*, Світ, Львів 1994, s. 181.

² Slov. ПЛЕЦЬКИЙ, В.: *Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства*, In: Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність. Матеріали засідань мовознавчої комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-97 р., Львів 1997, s. 117.

³ Slov. НАКОНЕЧНА, Г.: *Термінологічне словникарство сьогодні*, In: Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність. Матеріали засідань мовознавчої комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-97 р. Львів, 1997, s. 142.

---

⁴ Srov. ЦИТКИНА, Ф. А.: Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения), Львов 1988, s. 52.

⁵ HENDRYCH D. A KOL.: *Právníký slovník*, C. H. Beck, Praha 2001, s. 364.

⁶ HENDRYCH D. A KOL.: *Právníký slovník*, C. H. Beck, Praha 2001, s. 569.

⁷ V elektronické podobě Sbírký zákonů České republiky (www.sbcz.cz) se v platných předpisech, novelách a mezinárodních smlouvách termín *náhrada* vyskytuje ve 139 případech, *odškodnění* čtrnáctkrát a *kompence* pouze dvakrát.

⁸ *Цивільний кодекс України*, Ксилон, Харків 2004, ст. 244.

⁹ Srov. *Цивільний кодекс України*, Ксилон, Харків 2004, ст. 1000.

¹⁰ Srov. ПАНЬКО, Т. І., КОЧАН, І. М., МАЦЮК, Г. П.: *Українське термінознавство*, Світ, Львів 1994, s. 186.

Oxana Gazdošová

Ústav pro jazyk český AV ČR, Etymologické oddělení

Veveří 97, 602 00 Brno, Česká republika

gazdosova@mail.muni.cz

Gazdošová, Oxana. Problematika synonymie při překladu právní terminologie z češtiny do ukrajinštiny. In *Rara Avis. Zborník z 2. a 3. medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Trnava, apríl 2005, 2006*. Trnava : Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda, 2006, s. 112-116, 5 s. ISBN 80-89220-52-5.

http://ns.ucm.sk/FF/Slovensky/Katedry/slovincina/slovak/texte/nove_sylaby/2raraavisii.pdf